O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI QANOTLI IBORALARNING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI

Mirzayeva Dilzoda Fayzullayevna
O'zbekiston Milliy universiteti, Xorijiy filologiya fakulteti o'qituvchisi, PhD. E-mail: dilzodaxon1994@mail.ru

Qabul qilindi: 15.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 16.10.2025
Tasdiqlandi: 17.10.2025

Kalit so‘zlar:
Qanotli iboralar, frazeologizmlar, milliy-madaniy xususiyatlar, qiyosiy tahlil, tarjima, ingliz tili, o‘zbek tili.

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz tillarida mavjud qanotli iboralar (frazeologik birliklar)ning milliy-madaniy xususiyatlari tahlil qilingan. Qanotli iboralar xalqning ma’naviy qadriyatlari, urf-odatlari, turmush tarzi va tarixiy tajribasini o‘zida aks ettiradi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi bunday birliklarni qiyoslash orqali ularning o‘ziga xos milliy madaniy jihatlari, semantik mazmuni va lingvistik xususiyatlari ochib berilgan. Maqolada, shuningdek, frazeologizmlarning tarjima jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklari va ularni samarali yoritish usullari ko‘rsatib o‘tiladi.

Ключевые слова:
Крылатые выражения, фразеологизмы, национально-культурные особенности, сравнительный анализ, перевод, английский язык, узбекский язык.

Аннотация. В данной статье рассматриваются национально-культурные особенности крылатых выражений (фразеологических единиц) в узбекском и английском языках. Крылатые выражения отражают духовные ценности, традиции, образ жизни и исторический опыт народа. Сравнительный анализ узбекских и английских фразеологизмов позволяет выявить их уникальные культурные аспекты, семантическое значение и лингвистические особенности. В статье также рассматриваются трудности перевода подобных единиц и предлагаются эффективные пути их интерпретации.

Keywords:
Winged expressions, phraseological units, national-cultural features, comparative analysis, translation, English language, Uzbek language.

Abstract. This article analyzes the national and cultural features of winged expressions (phraseological units) in Uzbek and English languages. Winged expressions reflect the spiritual values, traditions, lifestyle, and historical experience of a nation. By comparing Uzbek and English phraseological units, their unique cultural

aspects, semantic meanings, and linguistic characteristics are revealed. The article also highlights translation difficulties of such units and suggests effective strategies for their interpretation.

Kirish. Til – xalqning milliy o‘ziga xosligini, tarixiy taraqqiyotini va madaniyatini o‘zida mujassam etuvchi eng muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Til birliklari orasida frazeologizmlar, xususan, qanotli iboralar xalqning dunyoqarashi, turmush tarzi va ma’naviy qadriyatlarini o‘zida eng yorqin aks ettiruvchi vosita sifatida alohida o‘rin egallaydi. Qanotli iboralar nafaqat nutqni boyituvchi va obrazli ifodalovchi birliklardir, balki ular milliy tafakkur, madaniyat va tarixiy xotiraning ham ifodachisidir.

Adabiyotlar tahlili. Frazeologiya masalalari, xususan, qanotli iboralarning shakllanishi, qo‘llanilishi va milliy-madaniy xususiyatlarini o‘rganish bo‘yicha dunyo tilshunosligida ko‘plab ilmiy izlanishlar olib borilgan. O‘zbek tilshunosligida A. Madvaliyev, M. Mirtojiyev, A. Hojiyev, Sh. Rahmatullayev kabi olimlarning asarlarida frazeologizmlar nazariyasi, ularning leksik-semantik xususiyatlari hamda xalq og‘zaki ijodi bilan bog‘liqligi chuqur yoritilgan [1]. Xususan, o‘zbek frazeologiyasini tizimli o‘rganishda milliy-madaniy kontekst alohida e’tiborga olingan. Ingliz tilshunosligida esa frazeologizmlarni o‘rganishda R. Moon, A.V. Kunin, J. Seidl va W. McMordie kabi olimlar tomonidan yaratilgan ilmiy asarlar muhim ahamiyat kasb etadi [2]. Ularning tadqiqotlarida ingliz tilidagi frazeologik birliklarning strukturaviy xususiyatlari, semantik turlari hamda nutqiy qo‘llanilishi keng tahlil qilingan. Shuningdek, ingliz tilidagi qanotli iboralarning ko‘pchiligi diniy manbalar, adabiy asarlar, xalq maqollari va afsonalardan olingani ta’kidlanadi [3]. Frazeologizmlarning milliy-madaniy xususiyatlarini qiyosiy o‘rganishga bag‘ishlangan ilmiy ishlar ham anchagina. Jumladan, turli xalqlar tillaridagi frazeologik birliklarni solishtirish orqali ularning semantik va uslubiy farqlarini ochib berishga qaratilgan tadqiqotlarda madaniyat va tilning o‘zaro bog‘liqligi asosiy omil sifatida ko‘rsatib o‘tilgan [4]. Bu jihatdan E. Sapir va B. Uorfning til va madaniyat o‘rtasidagi munosabat haqidagi nazariyalari muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi [5]. So‘nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda globalizatsiya sharoitida frazeologizmlarni to‘g‘ri talqin qilish, ularni tarjima jarayonida milliy-madaniy ma’noni saqlash masalalari dolzarb mavzu sifatida ko‘tarilmoqda [6]. Xususan, tarjimashunoslikda frazeologizmlarni ekvivalent va

qisman ekvivalent bo‘lgan birliklar orqali ifodalash, ba’zan esa kontekstual tarjimaga murojaat qilish zaruriyati ko‘rsatib berilgan [7]. Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek va ingliz tillaridagi qanotli iboralarni qiyosiy o‘rganish tilshunoslikda muhim masalalardan biridir. Bu jarayonda nafaqat til birliklarining shakl va mazmuni, balki ularning milliy-madaniy ildizlarini o‘rganish ham katta ahamiyatga ega.

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqotda o‘zbek va ingliz tillaridagi qanotli iboralarni qiyosiy tahlil qilish asosiy metod sifatida tanlandi. Tadqiqot materiallari sifatida o‘zbek tilining frazeologik lug‘atlari, badiiy asarlar, xalq og‘zaki ijodi namunalaridan olingan iboralar hamda ingliz tilidagi frazeologik lug‘atlar, klassik va zamonaviy adabiyotlar, shuningdek, elektron korpuslardan yig‘ilgan iboralar ishlatildi. Ma’lumotlar bazasi sifatida 500 dan ortiq frazeologik birlik tanlab olinib, ular semantik, strukturaviy va uslubiy mezonlarga ko‘ra tasnif qilindi. Tadqiqotda qiyosiy-tarixiy metod, lingvokulturologik tahlil, semantik va strukturaviy tahlil usullaridan foydalanildi. Qiyosiy-tarixiy metod orqali iboralarning shakllanish manbalari va tarixiy ildizlari aniqlangan bo‘lsa, lingvomadaniy yondashuv yordamida ularning milliy-madaniy mazmuni, xalq tafakkuri va urf-odatlari bilan bog‘liqligi ochib berildi. Shuningdek, semantik tahlil orqali iboralarning ma’nodagi umumiylik va farqli jihatlari ko‘rsatildi, strukturaviy tahlil yordamida esa ularning grammatik qurilishi hamda nutqiy qo‘llanish shakllari o‘rganildi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek va ingliz tillaridagi qanotli iboralar mazmun va shakl jihatidan umumiylikka ega bo‘lishi bilan birga, har bir xalqning o‘ziga xos milliy-madaniy xususiyatlarini ham aks ettiradi. Masalan, o‘zbek tilida “ter to‘kmoq”, “suvga tushgan toshday g‘oyib bo‘lmoq” kabi iboralar ko‘proq dehqonchilik va xalq og‘zaki ijodi bilan bog‘liq bo‘lsa, ingliz tilida “to sail through” (oson yengish), “to be in the same boat” (bir xil vaziyatda bo‘lish) kabi iboralar dengizchilik va savdo tarixiga asoslanadi. Bu esa iboralarning xalq hayoti, tarixiy taraqqiyoti va madaniyati bilan bevosita aloqador ekanligini ko‘rsatadi. Frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlarini tahlil qilish jarayonida ularning semantik jihatdan ekvivalent bo‘lgan, qisman ekvivalent bo‘lgan va umuman mos kelmaydigan turlari aniqlangan. Masalan, ingliz tilidagi “to kill two birds with one stone” iborasi o‘zbek tilida “bir o‘q bilan ikki quyonni urmoq” shaklida to‘liq ekvivalent tarzda mavjud. Biroq, ingliz tilidagi “when pigs fly” iborasining o‘zbek tilida to‘liq mos keluvchi ekvivalenti yo‘q, balki mazmun jihatdan yaqin bo‘lgan “hech qachon” yoki “mumkin emas” kabi ifodalar ishlatiladi. Bu holat tarjimashunoslik

jarayonida muhim metodologik yondashuvni talab qiladi. Tadqiqot davomida shuningdek, frazeologik birliklarning uslubiy funksiyalari ham aniqlanib, ular nutqni obrazli qilish, emotsional rang berish va kommunikativ samaradorlikni oshirishda muhim vosita ekani ko‘rsatildi. Ingliz tilida rasmiy nutqda ko‘pincha neytral frazeologizmlar ishlatilsa, o‘zbek tilida xalq maqollari va obrazli iboralar ko‘proq qo‘llanilishi kuzatildi.

Jadval 1. O‘zbek va ingliz tillaridagi to‘liq ekvivalent qanotli iboralar

O‘zbekcha ibora	**Inglizcha ekvivalenti**	**Ma’nosi (umumiy)**
Bir o‘q bilan ikki quyonni urmoq	To kill two birds with one stone	Bir vaqtning o‘zida ikki ishni bajarish
Mushukning dumini bosmoq	To put the cat among the pigeons	Vaziyatni keskinlashtirish, tartibsizlik chiqarish
Qo‘l qovushtirib o‘tirish	To sit on one’s hands	Hech qanday harakat qilmaslik
Tilidan asaldan shirin	Sweet-tongued	Juda yoqimli, shirinso‘z bo‘lish

Ushbu jadvalda o‘zbek va ingliz tillaridagi to‘liq ekvivalent qanotli iboralar keltirilgan. Har ikki tilda bir xil semantik ma’no va obraz ifodalangan bo‘lib, ularning qo‘llanishida sezilarli farq yo‘q. Bunday iboralar milliy-madaniy xususiyatlarni umumiylikda birlashtiradi va xalqaro kommunikatsiyada oson tushuniladi.

Xulosa.O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek va ingliz tillaridagi qanotli iboralar tilning frazeologik boyligini tashkil etuvchi muhim birliklar bo‘lib, ular xalqning milliy o‘ziga xosligi, tarixiy taraqqiyoti va madaniyatini chuqur aks ettiradi. Ularning shakllanishi va qo‘llanishi ijtimoiy hayot, tarixiy jarayonlar, xalq urf-odatlari hamda madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ayrim frazeologizmlar semantik va strukturaviy jihatdan ekvivalent bo‘lsa, boshqalari qisman yoki umuman mos kelmaydi. Bu holat, ayniqsa, tarjima jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Frazeologik birliklarni adekvat tarjima qilish uchun ularning milliy-madaniy ildizlarini chuqur anglash va kontekstual yondashuvni qo‘llash zarur. Shuningdek, tadqiqotda aniqlanishicha, frazeologizmlar nafaqat tilning badiiy va obrazli imkoniyatlarini kengaytiradi, balki madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil etishda ham muhim vosita hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Madvaliyev A. Frazeologiya va uning tadqiqi. – Toshkent: Fan, 1995.
2. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1982.
3. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2002.
4. Mirtojiyev M. O‘zbek tilining frazeologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.
5. Kunin A.V. English Phraseology. – Moscow: Vysshaya Shkola, 1996.
6. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach. – Oxford: Clarendon Press, 1998.
7. Seidl J., McMordie W. English Idioms and How to Use Them. – Oxford: Oxford University Press, 1988.